

Pielisjoki virtaa läpi pitkän historiansa

■ MATTIAS TOLVANEN

Heikki Vesajoki ja Matti Pihlatie: *Pielisjoki, Elämän virta – A Stream of Life*. Luontokuva M. Pihlatie (pihlatie.com) 2011.

Pielisjoki on Pohjois-Karjalan tärkein virta ja Suomen kuudenneksi suurin joki tai kyymi, kuten Heikki Vesajoki *Pielisjoki*-kirjassa mainitsee. Teos on erinomainen yleiskatsaus Pielisjoen ja sen lähiseudun luonnon sekä asutuksen ja elinkeinoelämän historiaan ja nykyisyyteen.

Pielisjoen uittoväylän mukaan määriteltynä Pielisen kaakkoispäästä Ahveniselta alkunsa saava Pielisjoki laskee Joensuussa suureen Pyhäselkään, joka on osa Saimaan järvisysteemiä. Pielisen ve-

denpinta on 18 metriä Saimaan pintaa korkeammalla, ja Pielisjoessa virtaa vettä keskimäärin 240 kuutiometriä sekunnissa.

Jääkauden jälkeistä historiaa

Pielisjoen laakso paljastui viimeimmän jääkauden jälkeen mannerjään sulaessa vähän yli 11 000 vuotta sitten, mutta uomajäi samalla Itämeren vesien peittoon. Paljon myöhemmin maan kohoaminen kallisti Pielisen allasta, ja suuren järven vesimassat mursivat kulutiensä Uimaharjun läpi, jolloin Pielijoki sai alkunsa noin 9 600 vuotta sitten. Kun Muinais-Saimaan vedet saivat uuden purkautumistien Salpausselän läpi Vuoksen syntyessä 6 000 vuotta sitten, Saimaan vedenpinta laski vähitellen useita metrejä ja Pielisjoen suu asettui nykyiselle paikalleen Joensuussa. Pielisjoki oli saavuttanut nykyisen noin 76 kilometrin pituutensa.

Monien muiden jokien tapaan Pielisjoki on ollut tärkeä kulkuväylä ja lähiseudun elämänehto. Varhaisimmat metsästäjät ja kalastajat liikkuivat Karjalan erämaissa vesireittejä pitkin, ja uudisraivaajat löysivät niiden varsilta ensimmäiset asuinsijansa. Joesta on kalastettu ja sen virtausta on hyödynnetty monella tavalla pitkän historian aikana.

Ensimmäiset merkit ihmisestä Pielisjoen varsilta ovat 7 600–6 000 vuoden takaa ennen ajanlaskumme alkua, jolloin joen rantapenkoille jäi liesikiveyksiä, kvartsi-iskoksia sekä peuran ja kalojen luita. Maanrakennustöiden yhteydessä tehdyt arkeologiset löydöt ovat hyvin sattumanvaraisia, mutta silti vahvoja viitteitä alueen esihistoriasta. Litsi on löytynyt useita asuinpaikkoja nuoremmalta kivi-

kaudelta ja varhaiselta metallikaudelta, vuoden 1800 eaa. tienoilta ajanlaskumme alkuun.

Historiallisen ajan vanhimmat tiedot asutuksesta ovat Novgorodin valtakaudelta ja liittyvät ortodoksiseen väestöön. Vuoden 1530 tienoilla pappismunkki Ilja perusti Joensuun Kuhasaloon sivuluostarin, joka rakennettiin puusta. Luostarilla oli vaikutusta myös alueen talouteen, sillä se omisti tiluksia Pielisjoen varrella ja lohipaatoja Utrankoskessa. Pielisjoen rannoilta ja saarista tunnetaan myös useita tsasounien ja kyläkalmistojen paikkoja.

Kauan jatkuneet rajasadat haittasivat kuitenkin pysyvän asutuksen vakaata kehittymistä. Valtakunnan raja siirtyi useita kertoja, ja Pielisjoen seudusta tuli osa Ruotsin kuningaskuntaa vasta Stolbovan rauhassa vuonna 1617, jolloin Venäjä luovutti Ruotsille muun muassa Käkisalmen läänin. Koska Ruotsi ei katsonut suopeasti ortodoksista väestöä, monet perheet pakenivat puhdasoppista luterilaista valtaa itään, jopa kauas Venäjän puolelle. Olot alkoivat vakiintua ja väestö lisääntyä vasta pikkuvihan (1740–43) jälkeen. Ensimmäisen kerran Pielisjoen varren asutusta kartoitettiin vapaaherra S. G. Hermelinin *Atlaksessa* vuonna 1799.

Talouselämän virta

Monet joenvarren paikannimet, kuten Ukkola, Paukkaja, Kaltimo, Uimaharju, Ristisaari, Utra ja Hassanniemi, liittyvät kiinteästi saha-teollisuuteen. Utrankosken saareen rakennettiin vuonna 1786 vesivoimalla toiminut yksikehäinen kauppasaha, ja siitä lähtien Pielisjoki oli teollisen tuotannon keskittymä, jonka varrella monet sahat jalos-

tivat Pohjois-Karjalan ja Venäjän rajan takaa Pohjois-Aunuksen Reolan erämaista uitettua puuta lan-kuiksi ja laudoiksi. Yli 150 vuoden aikana tukinuitosta on jäänyt pysyvät jäljet myös Pielisjoen pohjaan, jonne on vajonnut vettynyttä puutavaraa arviolta yli 29 000 kuutiometriä. Jätepuuta on eniten vanhojen sahojen alapuolella.

Talouselämän kehittyessä Pielisjoen kuljetusväyliä päätettiin parantaa Pielisen alueen tuotteiden kauppaa, puutavaran uittoa ja myös höyrylaivaliikennettä varten. Joen kanavointi aloitettiin heinäkuussa 1874 Utrassa, Kuurnassa ja Häihäs-sä. Seuraavina kesinä työt jatkuivat ensin Paiholassa, sitten Joensuussa, Kaltimossa ja Nesterinsaarella, myöhemmin vielä Jakokoskella ja Saapaskoskella. Kanavointi saatiin valmiiksi heinäkuussa 1879.

Kauppatavaran lisäksi ihmistenkin piti päästä matkustamaan, ja aivan aluksi kesästä 1879 alkaen Pielisjoen reittiliikenteessä kulki Joensuun ja Nurmeksen väliä siipirasalus *Pielinen* ja höyrylaiva *Walio*, ja vuonna 1882 aloitti uutena laivana *Kullervo*. Seuraavina vuosikymmeninä liikenne vilkastui ja reiteillä liikennöitiin entistä suuremmilla laivoilla. Vuonna 1902 liikennöinnin aloittaneessa *Koli*-laivassa oli 150 hevosvoiman höyrykone, ja alukseen mahtui 150 matkustajan lisäksi 500–600 jauhosäkkiä.

Joensuun kanavan päähän Kuhakivelle pystytettiin Pielisjoen kanavoinnin muistomeriksi pronssinen Venäjän kaksipäinen kotka, joka poistettiin vuonna 1917 Venäjän sortovallan symbolina. Kotka palautettiin alkuperäiselle paikalleen 1961, kun muistomerkki nähtiin jo osana omaa paikallis-historiaa.

Koskien kuohuista sähköä

Viime sotien jälkeen teollistuvassa Suomessa tarvittiin lisää sähköä, sillä rauhanteossa oli menetetty kolmannes maan vesivoimasta. Pielisjoen koskien valjastaminen alkoi Pamilon koskista, jonka voimalaitos valmistui vuonna 1955. Voimalaitosten rakentamista jatkettiin vaihteittain 1950-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa.

Koskien rakentaminen on vaikuttanut paljon sekä jokimaiseen että sen luontoon. Alkujaan Pielisjoki virtasi kymmenen kosken kautta, nyt se virtaa paljon tsaissemmin patoaltaiden ja suvan-tovesien kautta. Vuonna 1958 Kaltimon voimalaitoksen patoallas peitti Kaltimon kosket ja maa-alueita. Vuonna 1971 Kuurnan voimalaitoksen rakentamisen yhteydessä Utrankosken halki kaivettiin sata metriä leveä väylä, mikä tuhosi lopullisesti saimaanlohien viimeisetkin kutosmerikit.

Pielisjoen järvilohi on nykyisin hyvin harvinainen. Lohen pelastamiseksi on kokeiltu emokalojen pyydystämistä poikaskasvatus-ta varten Kuurnan voimalaitoksen alapuolella ja Joensuun Länsikoskella. Lohenpoikasten istutusten ansiosta aivan pientä elpymistä on jo havaittavissa myös lohenkalastuksessa.

Vaikka kohisevat koskimaiset onkin jo menetetty lopullisesti, Pielisjoen reitin varrelta löytyy edelleen hienoja luontokohteita, vanhoja metsiä, soita, harjumuo-dostelmia ja suistoalueita, Natura-alueita, luonnonsuojelun alueita sekä retkeily- ja virkistysalueita. Vesajoki ja Pihlatie esittelevät kirjassaan Koidansuiston, Sammaluksen suo-alueen, Kaltimon vanhan metsän, Pitkärannan suoalueen, Pöllövaa-

ran-Kruununkankaan harjualueen sekä Kuhasalon vanhat metsät aivan Pielisjoen suussa Pyhäselän rantamaisemissa.

Vesistöjen historioitsijat

Pielisjoki – Elämän virta pyrkii antamaan monisäikeisestä Pielisjoen aihekokonaisuudesta mahdollisimman kattavan yleiskuvan. Teoksen kirjoittaja filosofian tohtori Heikki Vesajoki on Itä-Suomen yliopiston (Joensuun yliopiston) eläkkeellä oleva maantieteen dosentti ja lehtori. Hänen selkeä tekstinsä yhdistää yleistajuiseksi punokseksi Pielisjoen seudun geologiaa, maantiedettä, luonnonhistoriaa sekä asutuksen ja elinkeinoelämän historiaa. Kaikkein varhaisimmilta ajoilta ei ole erityisen paljon kerrottavaa, mutta 1700-luvun lopulta, sahatteellisuuden ensimmäisistä vaiheista lähtien historiallista tietoa on kertynyt sitäkin enemmän.

Luontokuvaaja ja filosofian maisteri Matti Pihlatie on valokuvannut teoksen uudet valokuvat. Hän on dokumentoinut Pielisjokea historiallisten paikkojen jäänteistä aina nykyajan metsäteollisuuden tuotantolaitoksiin, kanavamaisemiin ja tukkilauttojen uittoihin, tarvittaessa lentokoneesta valokuvaamalla. Erityisen hienosti Pihlatie hallitsee luontokohteiden näkymät. Hänen valokuviansa ansiosta teoksen visuaalisuus nousee tasavertaiseksi tekstin kanssa, ja Pielisjoki esittäytyy kuin kauniin luontokuvateoksen aukeamilla.

Lisäksi kuvitusta varten on valikoitu historiallisia valokuvia ja karttoja Pohjois-Karjalan museon, Kontiolahti-Seuran, Eno-Seuran, Joensuun maakunta-arkiston sekä kuvatoimistojen ja yksityis-

ten kokoelmista. Vanhat mustavalkoiset valokuvat kertovat menneestä ajasta ja Pihlatien värivalokuvat nykyisyydestä, ja taiteija Leea Wasenius on sovittanut monipuolisen aineiston tasapainoiseksi kokonaisuudeksi. Kaksikielisenä julkaistun tekstin on kääntänyt englanniksi filosofian tohtori Pekka Hirvonen, Joensuun yliopiston eläkkeellä oleva englannin kielen professori. Aikaisemmin Heikki Vesajoki ja Matti Pihlatie ovat julkaisseet yhteistyönä muun muassa kirjan Pohjois-Karjalan suuresta järvestä Höytiäisestä – *Höytiäinen, 150 vuotta järvenlaskusta* (2. painos, 2009).

Pielisjoen elämän virta kaikine historian jaksoineen ja luonnonoloineen sisältää suuren määrän paikkoja ja henkilöitä, teollisuuslaitoksia, yhtiöitä, yhdistyksiä sekä eläin- ja kasvilajeja, joista tärkeimpien sivuviitteet olisi hyvä koota mahdollisen uuden painoksen loppuun hakemistoksi.

Kirjoittaja on biologi ja tietokirjailija.